СИМВОЛЪТ НА ВЯРАТА И ГОСПОДНЯТА МОЛИТВА В СТАРОБЪЛГАРСКИЯ ПЪЛЕН ПРЕВОД НА ОГЛАСИТЕЛНИТЕ СЛОВА НА СВ. КИРИЛ ЙЕРУСАЛИМСКИ

Николай Николов (Шумен)

Старобългарският превод на пълния текст на Огласителните поучения на св. Кирил Йерусалимски е извършен в много ранна епоха, най-вероятно към края на IX или началото на X в.[1]. Една малка част от тях е запазена в два старобългарски паметника - т. нар. Хилендарски листи (кр. X - първ. пол XI в.), открити от В. Григорович, които съдържат края на III и началото на IV поучение, и в Симеоновия изборник от 1073 г. (открит от руските учени К. Ф. Калайдович и П. М. Строев), който съдържа части от VII поучение и Първо тайноводствено оглашение.

В най-тясна връзка с Хилендарските листи е преписът на Огласителните поучения (=ОС), описан от А. Горски и К. Невоструев под № 114 (сега в Москва, ГИМ, Син. 478). Руските учени отнасят създаването му към XII-XIII в. По-новите изследвания сочат като време на възникването му края на XI или началото на XII в.[2]. Преписът съдържа 271 пергаментни листа и представя почти пълния текст на старобългарския превод на ОС.

Огласителните беседи на св. Кирил Йерусалимски се състоят от едно предогласително слово, 18 огласителни и 5 тайноводстени слова към новопросветените[3]. Този паметник е един от най-важните за православната църква - това е *единственият цикъл с катехизистични беседи*[4], представящ пълно учението за вярата, разположено по

---

[1] Вж.: ***A. Vaillant***. La traduction vieux-slave des Catecheses de Cyrille de Jerusalem. - Byzantinoslavica, 4, 1932, p. 253-302. ***П. Петков***. Огласителните поучения на св. Кирил Йерусалимски в преписа на Висарион Дебърски. - В: Българският шестнадесети век. Сборник с доклади за българската обща и културна история през XVI в. София, 17-20. X. 1994. С., 1996. с. 403-404.

[2] Вж. цитираната литература у ***П. Петков***, пос. съч., с. 423, бел. 4, 6.

[3] Вж.: ***Филарета - Архиепископа Черниговскаго и Нѣжинскаго***. Историческое учение объ отцахъ церкви. Т. II. Санктпетербургъ, 1859. с. 93-98.

[4] ***Т. Поптодоров***. Омилетика. История на проповедта. Т. 2. С., 1992, с. 153; нециклизирани (т.е. по повод) проповеди от IV в. са "Подбудителна беседа към приемане на светото кръщение" на св. Василий Велики и "Слово за светото кръщение" на св. Григорий Богослов (с. 152-153). По-късно във византийската литература се появяват двата сборника с катехизи (μικρα и μεγαλη) на св. Теодор Студит, предназначени за монаси - вж.: ***K. Krumbacher***. Geschichte der

членовете от Символа на вярата, макар и не със строгата отчетливост в реда на частните предмети.

Като дял от християнското красноречие учителната проза (**съвѣтьнокѥ риторьско слово**) има за задача всекидневно да утешава, напътства и възпитава посредством обясняване на понятия, догми и канонични книги. В старобългарската книжнина жанровете на учителната проза[5] - тълковна беседа, нравоучителна беседа (катехизистична, ако разяснява последователно членовете от Символа на вярата), поучително слово (догматическо или църковно-историческо) - са представени от редица конкретни текстове, в които ярко е изразена идейно-религиозната и емоционалната диалогичност между проповедника и слушателя. От една страна, при установената и кодифицирана структура на календара на подвижната и неподвижната църковна година[6] учителните хомилии, обслужвайки дидактическата (хомилитичната) част от литургията[7], най-пряко способстват за изграждане на религиозно съзнание (особено сред неофити) и оптимално диктуват религиозно поведение както по време на църковните празници, така и в ежедневието. От друга страна, в изграждащата се църковна организация учителните хомилии, обслужвайки дисциплинарната институция, катехумената, въвеждат желаещите да приемат Христовата вяра в пътя на религиозно-нравственото развитие.

В Син. 478 след встъпителното (предогласителното) поучение за същността и важността на кръщението следващите пет оглашения съдържат:

1) Убеждаване към нравствено обновление - I оглашение.

Byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527-1453). T. I, München, 1897, s. 148-149.

[5] ***Д. Петканова-Тотева***. Реторическата проза през Средновековието. Родове, особености, обща характеристика. - Литературна мисъл, 1974, кн. 6, с. 62-68.

[6] За установяването и кодифицирането на двата пълни годишни кръга църковни празници преди християнизацията на славяните вж.: ***М. Скабалланович.*** Толковный Типикон. Вып. 1-3. М., 1995. ***В. Бычков.*** 2000 лет христианской культуры. Т. 1. Раннее христианство. Византия. М.-СПб, 1999, с. 548.

[7] Изследвайки проблемата за първата славянска книга, преведена от гръцки от Кирил и Методий, Сергей Темчин стига до извода, че първоначално славянската литургическа практика отразява *мисионерски* тип съборно-енорийско богослужение, регулярно насочено само към неделните дни от подвижния годишен кръг, а службите в делничните дни са само ако се случат големи подвижни празници (напр. в пасхалния цикъл от Велики четвъртък до Велика събота, всички дни от Светлата седмица, Преполовение на Петдесетница, Възнесение Господне). Вж.: ***С. Темчин***. Что представляла собой первая славянская книга, переведенная с греческого Кириллом и Мефодием. - Byzanntinoslavica. T. LX (1999), Fasc. 1, c. 104-154.

2) Учение за спасителното действие на покаянието - II оглашение.

3) Поучение за необходимостта от кръщението и неговото спасително действие - III оглашение.

4) Поучение за вярата и нейните два типа (догматическа вяра и деятелна вяра) - IV-V оглашение. За да бъдат насочени в нужната насока размишленията на вярващите за веровите истини и за да се осъзнае (и да не се забрави) сложността на предстоящото продължително изясняване на догматите, светият йерусалимски епископ въвежда и разяснява накратко (**ꙗко главами въвождениꙗ вѣрѣ нынѣ творимь** л. 33об) в IV оглашение някои членове от Символа на вярата - **добро ми сѧ мьнитъ нынѣ оглавлєниємь • въ кратьцѣ написати • трѣбльшаꙗ оучениꙗ • да не множьство гл҃ємыихъ • и междина растоꙗнии • дн҃ии • м҃ • всѣхь ꙁабыть сътворить • льгъчаишиимь въ насъ оумомь • нъ да нынѣ • главами насѣѭвъше • не ꙁабоудємь тѣхъ широчѣи,** л. 30об-31.

В контекста на първите слова (след убеждаването в нуждата от нравствено обновление, в спасителното действие на покаянието и в необходимостта от кръщение) IV оглашение представя кратък символ на вярата, основаващ се на тринитарната формула. Така предогласителното и първите четири огласителни слова допълнително оформят цялост, която може да се определи като кратък катехизис. В контекста на целия катехизистичен цикъл обаче функцията на IV огласително слово е подобна на функцията на предогласителното: ако в предогласителното слово новопристъпилите (призованите) в Църковното преддверие са убеждавани във важността от приемането на кръщение, то в IV слово огласяваните са подготвяни за по-нататъшно задълбочено разкриване съдържанието на християнската догматика (въпросите, свързани с триадологията, христологията, пневматологията, антропологията, еклезиологията, есхатологията), като им се дават примери за вероизповедни формули, необходими при самото кръщение.

Следващите 13 оглашения (VI-XVIII) обясняват Символа на вярата по реда на членовете му. От VI до IX оглашение е разяснено учението за Бога - Творец и Строител на мира. В X и XI оглашение се изяснява вторият член от Символа - за Исус Христос, единородния Бог-Син. В XII оглашение се обясняват вечното битие на Сина Божий и Неговото въплъщение, а в XIII се разкрива плодът от кръстната смърт на Христос. В XIV оглашение се обяснява петият член от Символа - за Възкресението Христово в третия ден. Оглашение XV говори за Второто пришествие и за Световния съд. Осмият член от Символа - за вярата в Светия Дух Утешител - се обяснява в XVI и XVII оглашение. В

последното XVIII оглашение се изясняват последните четири члена от Символа на вярата - за Светото кръщение, за Светата католическа (съборна) църква, за Възкресението, за Вечния живот.

Йерусалимският Символ на вярата, съдържащ се в старобългарския пълен превод на ОС на св. Кирил Йерусалимски (Син. 478), има следния текст:

чл. 1. **вѣроуѭмь • въ ѥдиного $\overline{\text{ба}}$ $\overline{\text{оца}}$ вседрьжителѧ • творьца $\overline{\text{нбоу}}$ и ꙁемли • видимыимъ же вьсѣмъ • и невидимыимъ** (л. 77об, IX ОС)

[варианти: **вѣроуимь въ ѥдиного $\overline{\text{ба}}$ $\overline{\text{оца}}$** (л. 65, VII ОС);

ѥдиного $\overline{\text{ба}}$ $\overline{\text{оца}}$ вседрьжителѧ творьца $\overline{\text{нбоу}}$ и ꙁемли • видимыихь же вьсѣхь • и невидимыихь (л. 65-65об, VII ОС);

Вѣроуѭмь оубо въ ѥдиного $\overline{\text{ба}}$ • $\overline{\text{оца}}$ (л. 69, VII ОС);

творьца • $\overline{\text{нбоу}}$ и ꙁемли • видимымъ • и невидимыимь (л. 75об, IX ОС)]

чл. 2. (**вѣроуѭмъ оубо**) **въ ѥдиного $\overline{\text{ба}}$ • $\overline{\text{іс}}$ $\overline{\text{хс}}$ $\overline{\text{сна}}$ $\overline{\text{бжии}}$ ѥдиноꙗдааго • оть $\overline{\text{оца}}$ рождена $\overline{\text{сна}}$ • истиньна прѣжде вьсѣхь вѣкь • имьже вьсе бысть** (л. 109-109об, XI ОС)

[варианти: **въ ѥдиного $\overline{\text{га}}$ $\overline{\text{іс}}$ $\overline{\text{ха}}$** (л. 65об, VII ОС)

въ ѥдиного $\overline{\text{га}}$ $\overline{\text{іс}}$ $\overline{\text{ха}}$ (л. 85об, X ОС)

въ $\overline{\text{сна}}$ ѥдинородьнааго вѣровати дльжьноують (л. 86, X ОС)

$\overline{\text{гл}}$ци добрѣ • въ ѥдиного $\overline{\text{га}}$ $\overline{\text{іс}}$ $\overline{\text{ха}}$ (л. 88, X ОС)

оуꙗимыихь • въ $\overline{\text{сна}}$ $\overline{\text{бжиа}}$ ѥдиноꙗдааго рожденааго • оть $\overline{\text{оца}}$ $\overline{\text{ба}}$ истиньна • прѣжде вьсѣхь • вѣкъ • имьже вьсе бысть (л. 98об, XI ОС)

вѣроуѭмь • въ ѥдиного $\overline{\text{га}}$ $\overline{\text{іс}}$ $\overline{\text{ха}}$ $\overline{\text{сна}}$ $\overline{\text{бжиѧ}}$ • ѥдиноꙗдааго (л. 99, XI ОС)

Вѣроуи оубо въ $\overline{\text{іс}}$ $\overline{\text{ха}}$ • $\overline{\text{сна}}$ $\overline{\text{ба}}$ живааго • $\overline{\text{сна}}$ ѥдиноꙗда (л. 101, XI ОС)

Вѣроуѭмь оубо въ $\overline{\text{сна}}$ $\overline{\text{бжиѧ}}$ ѥдиноꙗдааго $\overline{\text{оца}}$ рождена $\overline{\text{ба}}$ истиньна (л. 105, XI ОС);

бь рождии сѧ • изъ оц҃а и послѣже въѵл҃ѵи сѧ (л. 105об, XI ОС, чл. 2, 3)]

чл. 3. (**мы вѣроуимъ**) **въ і҃с х҃са • плътѧна пришьдъша и въѵл҃вѵьша сѧ** (л. 118, XII ОС)

оть дв҃ца и д҃ха с҃тааго (л. 113, XII ОС)

[варианти: **въсприимъ ѵлв҃ѵьство и рождь сѧ оть с҃тыѧ дѣвица • и с҃тааго д҃ха** (л. 33об, IV ОС)

въплыщьшааг° сѧ • и вьѵлв҃ѵьша сѧ (л. 111об, XII ОС)

вѣроуѥмь же ѥако въплъти сѧ (л. 112об, XII ОС)

вѣроуи ѥако самъ тъ • б҃жии с҃нь ѥдиноѵадыи х҃ь• сь оть дв҃ца пакы роди сѧ (л. 113об, XII ОС)

покланѧѥмь оубо да боудеть родивыи сѧ изъ дѣвицѣ г҃ь (л. 128об, XII ОС)]

чл. 4. **распѧтааго • и погрєбєнааго** (л. 129об, XIII ОС)

[варианти: **ѥако погрєнь** (sic!) **бысть** (л. 135об, Мт 27:59, XIII ОС);

Нь повѣдаѥмь х҃а распѧта (л. 136, I Кор 1:23, XIII ОС);

и ѥако погрєнь (sic!) **бысть • и ѥако въста • въ д҃нь трєтии** (л. 152об, I Кор 15:4, XIII ОС)]

чл. 5. **въскрьсьшааго изъ мрьтвыихь • въ трєи** (sic!) **д҃нь** (л. 156об, XIV ОС)

[варианти: **и ѥако въста • въ д҃нь трєтии** (л. 152об, XIII ОС)

ѥако въста въ Трє[тии] д҃нь (л. 157, XIV ОС)

погрєбєнъ бысть • и въста въ трєтии д҃нь (л. 157об, I Кор 15:4, XIV ОС)

вѣроую ѥако х҃сь изъ мрьтвыихъ въста (л. 167об, XIV ОС)

оучить тѧ въскрьсьшааго трєтии д҃нь (л. 175, XIV ОС)

да дасть же вьсѣмъ намъ • вѣровати въ въскрьсьшааго • и пакы придоуща (л. 175, XIV ОС)]

чл. 6. **и въшьдъша на нб҃са • и сѣдѧща о десноую оц҃а** (л. 156об, XIV ОС)

[варианти: (послѣдованиѥ вѣрьно оучить тѧ) въскрьсьшааго трѣтии дн҃ь • и въшьдъша на нб҃са и сѣдѧща о дес҃ную о҃ца (л. 171-171об, XIV ОС)

Тако прѣдасть сѧ вѣровати • и въшьдъшааго на нб҃са • и сѣдъша о десноую о҃ца (л. 177, XV ОС)]

чл. 7. въ грѧдоущааго въ славѣ соудить живыимъ • и мртвыимь (sic!) • ѥгоже цр҃ствоу не боудеть коньца (л. 175об, XV ОС)

[варианти: приде на облацѣхь соудить живыимъ • и мрьтвыимъ (л. 87об, X ОС)

Тако прѣдасть сѧ вѣровати • и въшьдъшааго на нб҃са • и сѣдъша о десноую о҃ца • и пакы грѧдоуща въ славѣ • соудить живыимъ • и мрътвыимъ • ѥгоже цр҃ствию нѣсть коньца (л. 177, XV ОС)]

чл. 8. (вѣровати) въ кнъ (sic!) с҃тыи дх҃ь параклить • иже г҃ла въ пророцѣхь (л. 216, XVII ОС)

[вариант: и въ кдинъ с҃тыи дх҃ь оутѣшивы • ѥже г҃ла пр҃ркы (л. 196, XVI ОС)]

чл. 9. въ кдино крьщениѥ • покаанию въ оставлениѥ грѣховь (л. 245об, XVIII ОС)

чл. 10. и єдиноу с҃тоую • и сьборьноую цр҃квь (л. 235, XVIII ОС)

[варианти: и въ кдиноу с҃тоую и сьборьноую цр҃квь (л. 245об, XVIII ОС)

да сего дѣла тебє нынѣ опасьнѣ прѣда вѣрѣ • иже и вь кдиноу с҃тоую каѳолиѵьскоую цр҃квь (л. 247, XVIII ОС)]

чл. 11. и въ плътьноѥ вьстаниѥ (л. 235, XVIII ОС)

[вариант: (оучими ѥсмь ѥже) и въ плътьноѥ въстаниѥ (л. 248об, XVIII ОС)]

чл. 12. и въ жизнь вѣѵьноу (л. 235, XVIII ОС)

[вариант: и въ жизнь вѣѵьноую (л. 248об, XVIII ОС)]

Кратки формулировки на Символа на вярата, включващи синтезирано по няколко члена и изразяващи вярата в триипостасността на Бога, са:

єдинъ бо єсть бъ хвъ оць • и єдинъ гь іс хс • єдиного ба • єдинородьныи снь • ї єдинъ дхъ стыи • вьсє освштаѧи • и ботворивъ • въ ѕаконѣ и прроцѣхъ • въ вєтьсѣмь • и новѣмь ѕавѣтѣ главыи • (л. 37, IV ОС)

єдино бо є спсєниє • єдина слава • єдїна вѣра • єдинъ бъ оць • єдинь гь иночадыи єго снъ • єдинъ дхь • стыи параклитъ (л. 210, XVI ОС)

и приближении єго в[ь]си апли сь ними по нихь въ оца и сна и стааго дха вѣроующє (л. 232, XVII ОС)

извѣстѣишоу имоущє вѣроу въ єдиного ба оца вьседрьжитєлѧ • и въ га нашєго іс ха єдиночадааго и въ дха стааго оутѣшивааго (л. 233об, XVII ОС)

вѣроую въ оца и сна и стааго дха • и въ єдино крьщєниє • покаанїѧ (л. 255об, I ТП)

Лексикални и морфологични разночетения в текста на Символа в ОС се откриват в чл. 2 **сна бжии єдиночадааго** - **сна бжиѧ єдиночада** - **сна ба живааго** • **сна єдиночада**, чл. 5 **въста** - **въскрьсьшааго**, чл. 7 **црствию** - **црствоу**, **нѣсть** - **нє боудєть**, чл. 8 **параклитъ** - **оутѣшивы**, **оутѣшиваго**, **иже гла въ пророцѣхь** - **єже гла прркы**, чл. 10 **съборьноую** - **каѳоличьскоую**, чл. 12 **вѣчьноу** - **вѣчьноую**.

Паралелната употреба на гръцка терминологизувана лексема и славянското ѝ съответствие, както е в чл. 8 и чл. 10 (показателно за начина на въвеждане на славянската дума в богословска употреба е обяснението на л. 208 - **параклитъ же нарицаєть сѧ ѕаниє оутѣшаєть**)[8], е характерна особеност за преводаческата практика на славянските първоучители и техните най-преки ученици.

От друга страна, в чл. 7 словообразувателното разночетене при абстрактното съществително, образувано с наставка **-ьство** или със считаната за моравизъм **-ьствиє**, може да се разглежда в контекста на осъщественото в Моравия допълване и разширяване на богослужебните текстове. Двойката лексикални глаголни дублети в чл. 5 (**въскрьснѫти** -

[8] В ОС **параклитъ** се употребява общо 25 пъти, а прил. **оутѣшивъı** и същ. **оутѣшьникъ** - 4 пъти, прил. **съборьна** и **каѳоличьска** се употребяват по 4 пъти.

въстати) е ярка илюстрация на противопоставянето кирило-методиевска - преславска лексика[9].

Тайноводствените поучения, които предварително е обещал св. Кирил за празничните дни на Пасха, обясняват както същността на тайнствата *кръщение*, *миропомазване* (XIX-XXI оглашение) и *евхаристия* (XXII-XXIII оглашение), така и действията и думите на църковния служител и новопокръстения по време на тайнствата.

В I тайноводствено оглашение (§ 4 - § 8) е обяснен текстът на формулата, с която покръстваният се отрича от сатанинските сили:

отърицаю сѧ тебє • сотоно (л. 253об)

[варианти: **отърицаю сѧ тебє сотоно • тебє ꙁълааго и люташаго моучитєлѧ • оуже сѧ нє бою г҃лѧ твоєѧ силы** (л. 253об)

отърицаю сѧ тебє лоукавааго и пронырииваго ꙁмиѧ • отърицаю сѧ тебє крамольника соущиа (л. 254)

отърицаю сѧ тебє сотоно • вьсѧкоѧ ꙁьли сьвѣдѣтєлѧ (л. 254)]

и вьсѣхь дѣлъ твоихь (л. 254)

и вьсєѧ оукориꙁны єго (л. 254об)

и слоужєниє твоє (л. 254об)

Във варианта **отърицаю сѧ тебє лоукавааго и пронырииваго ꙁмиѧ** контактната позиция на прил. **лѫкавъ** (гр. δολερῶ͂) и **пронъривъ** (гр. πανουργοτάω) е пример за употреба на лексеми, характерни както за кирило-методиевската школа, така и за преславската (думи с корен - **нъыр**- вм. с **неприиазн**- или **лѫк**-). В класическите старобългарски паметници не е фиксиран превод на гр. прил. δολερός ’лош, коварен, лукав’ и πανουργοτάτος, πανοῦργος ’лош, мерзък, коварен, лукав’ за посочените старобългарски прилагателни от Син. 478 (само в Супр гр. същ. πανουργιά ’зло, коварство’ се превежда с **лѫкавьствиє** и **пронъриє**).

---

[9] ***Т. Славова***. Преславска редакция на Кирило-Методиевия старобългарски евангелски превод. - В: Кирило-Методиевски студии. кн. 6, С., 1989, с. 15-129 и цит. лит.

В V тайноводствено оглашение (§ 11 - § 18) се съдържа и Господнята молитва "Отче наш" с последователно изясняване на всеки един от стиховете й:

о҃че нашь иже єси на н҃бсьхь (л. 267)

да с҃тить сѧ има твоє (л. 267)

да придєть цр҃ство твоѥ (л. 267об)

да боудєть волѧ твоѥ (sic!) •

ака на н҃бси и на зємли (л. 267об)

[вариант: **ıако въ анг҃лѣхь бываєть волѧ твоѧ • тако и на зємли** (л. 267об)]

хлѣбъ нашь насоущьныи даждь [на]**мь д҃нсь** (л. 267об)

и остави оть нась дльгы наша •

ıако и мы оставлѧємь дльжьникомь нашимь (л. 268, 7-9)

[вариант: **и кь б҃оу полагаѥмь съвѣты оставити намь молѧщє грѣхы • ıако же и мы ближикамь длъгы** (л. 268)]

нє вьведи нась въ напасть г҃и (л. 268об)

нъ изъбави ны оть неприѧзни (л. 269)

аминь (л. 269)

За разпространението на текста на Господнята молитва в старобългарската книжнина е показателна съпоставката между ОС и откритите от Й. Тарнанидис листи от Евх, и по-точно с fol. 5[r], на който според Г. Минчев[10] започва последованието от денонощния цикъл (vesperi oratio V, без начало и с много липси) - в езиково отношение общото в двата паметника е употребата на **напасть** и **отъ непрıаzни** вм. **искоушенıє** и **отъ лѫкаваѥго,** а единствена е разликата при употребата на дългата и кратката акузативна форма на личното местоимение за 1 л. мн. ч.:

нє вьведи нась въ напасть г҃и (л. 268об, V ТО)	**ї нє вьведи**

[10] ***Г. Минчев***. Мястото на новооткритите листове от Синайския евхологий сред другите текстове от ръкописа. Филологически и литургически анализ на молитвите от денонощния богослужебен цикъл (ΑΙΣΜΑΤΙΚΙ ΑΚΟΛΟΘΙΑ). - Palaeobulgarica, 1993, 1, с.21-36.

нъ изѕави ны отъ непрїазни (л. 269, V ТО)	**насъ въ напасть, нъ изѕа ви насъ отъ непрїѣзни** (fol. 5^{r}, 11-13, NFSS)[11]

Текстът на Господнята молитва в старобългарските паметници поставя пред изследователите както текстологични (от кое евангелие е взет конкретният стих на молитвата), така и лингвистични проблеми, касаещи отнасянето на фиксираните лексикални варианти към една от двете старобългарски книжовни школи.

Анализирайки славянския превод на Господнята молитва, И. Христова[12] отбелязва пет места в текста, в които най-често се появяват разночетения: 1) **цѣсарьство** - **цѣсарьствиѥ**, 2) превода на гр. прил. ἐπιούσιος, 3) **остави**, **оставлıаѥмъ** - **отъпоусти**, **отъпоуштаѥмъ**, 4) **напасть** - **искоушениѥ**, 5) **отъ лѫкаваѥго** - **отъ непрıаѕни**. Веднага трябва да бъде споменато, че текстът в ОС представя още две разночетения - наличието на звателната форма **г҃и** и липсата на доксологичната формула **ıако твоѥ естъ цр҃ство и сила и слава въ вѣкъı** в края на молитвата.

В три от посочените разночетения текстът на Господнята молитва от ОС се съгласува с апракосевангелската традиция - **цѣсарьство** (Ас, Ват пал), **остави**, **оставлıаѥмъ** (Ас, Сав), **насѫщьнъıи** (Ас), а в две - с тетраевангелската и кирилската апракосевангелска традиция (**напасть** Зогр, Мар, Сав, Ват пал; **отъ непрıаѕни** Зогр, Мар, Сав, Ват пал, Син, Евх, Остр, Арх, Вълк, Рил Б, Гилф 1, Хил 8, НБКМ N 508, БАН N 5, Мир). В обяснителния текст към стиховете на молитвата в ОС само лексемата **непрıаѕнь**, която в изследванията е определяна като безспорен моравизъм, е доизяснена: **непрıаѕнь же ѥсть соупротивьныи бѣсь** (л. 269). По същия начин и хебраизмът **аминь** е дообяснен - **аминь • ѕапечатьлѣваѧ аминьмь • ежѥ сѧ ськазаѥть боуди г҃ланоѥ** (л. 269). В разночетенето **ıако же и мы ближикамь дългы** пък е употребен преславският вариант **ближика** за гр. ὁ πελάς (в Син. 478 τοῖς πελάς) вм. кирило-методиевския **искрьнии**.

---

[11] ***Г. Минчев***. Цит. съч., с.29.

[12] ***И. Христова***. О славянских переводах Господней молитвы. - Palaeobulgarica, XV, 1993, с. 41-57.

За архаичността на текста на Господнята молитва в ОС свидетелстват наличието на абстрактно съществително, образувано с наставка **-ьство** вм. считаната обикновено за моравизъм **-ьствиѥ**, и употребата на лексемата **напасть** (вм. отглаголното съществително **искоуѵшениѥ**), която е по-разговорна по своя словообразувателен модел, а може би е характерна и за един устен предкирило-методиевски превод на молитвата[13]. Най-показателното обаче за древността на текста е преводът на гр. прил. ἐπιούσιος с **насѫщьныи**, което се съгласува само с глаголическото Асеманиево апракосевангелие (в Мар и Сав **наставъшии**, а в Зогр **настоѫштии**). Според И. Христова това гръцко прилагателно е една от най-трудно преводимите гръцки лексеми, а и една от най-трудноизразимите, отразено и в тълкуванията у светите отци и в средновековната християнска философия. В контекста на Господнята молитва гръцкото прилагателно е предлагало различни възможности при превода на славянски. Само във Ватиканския палимпсест тази гръцка лексема не е преведена (**хлѣбъ нашь <u>епиоусии</u> даждь**), което според А. Тотоманова може би е показателно за лингвистичния и богословския подход на Константин-Кирил Философ към изразяването на непреводими гръцки термини, при това намиращи се на важно място в евангелския текст[14]. Преводът на гр. ἐπιούσιος с **насѫщьныи** в Ас и ОС отразява вероятно начален етап от замяната на терминологизувана гръцка лексема със славянска, което също се включва в преводаческата практика на славянските първоапостоли и техните преки ученици, особено ако славянската дума се е намирала в един докирило-методиев устен превод на молитвата. Показателен в това отношение е примерът в глава 38 **ѡ с҃тыихъ прⷱчистыихъ г҃нахъ таинахъ** от "Небеса" на Йоан Екзарх - за славянската лексема е посочен гръцкият богословски термин:

сь хлѣбъ ⷦсть начатъкъ придѫщааго хлѣба • иже ⷦсть <u>присносоѫщьныи • епиѫсинъ бо єлиньскы рⷱчеть сіа</u> (л. 278а)

---

[13]Срв.: ***А. Тотоманова***. Текстологични бележки върху Ватиканския палимпсест. - Преславска книжовна школа. Т. 5. Изследвания в чест на проф. д. ист. н. Тотю Тотев. София, 2001, с. 189.

[14] ***А. Тотоманова***. Цит. съч., с. 191.

А. Минчева[15], разглеждаща мотивацията за избора на определени лексикални варианти в *Отче наш* в контекста на различните версии на молитвата в старобългарските евангелски и монашески кодекси и цялостната картина на гръцките съответствия и предаването им от старобългарските преводачи със славянски лексикални средства, поставя въпроса за произхода на варианта на Господнята молитва в старобългарския превод на Катехезите на Кирил Йерусалимски. Според българската медиевистка наличието на вариантите **длъгъı, напасть, неприлазнь, насѫштънъ** в текста на *Отче наш* от ОС и от Ватиканския палимпсест е ранно свидетелство за "популярността" на тази комбинация при изграждане облика на молитвата и е меродавен за преславските книжовници и в литургична употреба. Вариантът **неприлазнь** (вм. **лѫкавъ**) е норма в текста на молитвата, а **насѫштънъ** в завършения вид на молитвата "трябва да се свърже с авторитета на преславските книжовници и с престижа на преславската книжнина". В заключение А. Минчева свързва преславския вариант на Господнята молитва с единствената възможна предкирило-методиевска престижна традиция - монашеската: тъй като в манастирите влизат монаси от различни народности, тук "трябва да са били създавани и славянски устойчиви варианти на най-важните молитви"[16].

Ако катехизистичните беседи, обслужвайки институцията на катехумената, последователно разкриват основните догмати от християнската вяра на желаещите да приемат светото кръщение, то и в агиографските съчинения от минейните сборници, и в разказите и поученията от патериците, и в хомилиите за празнични и неделни дни, и в преводните слова на Йоан Златоуст, Григорий Богослов, Епифаний Кипърски, Ефрем Сирин, Антиох, Йоан Климакс, и във въпросите и отговорите от сборници с енциклопедичен характер се намират примери за текстовете, които всеки новопокръстен християнин е трябвало да знае - Христовата молитва "Отче наш", Символа ва вярата, изповедни и хвалебно-благодарствени молитви.

Най-тясно до съдържанието на ОС са запазените в старобългарската книжнина догматически съчинения, осъзнавани като ръководства за веровите истини, около които трябва да се обединяват новопокръстените - **Написаніе ѡ правѣи вѣрѣ** на Константин-Кирил

---

[15] ***А. Минчева***. Молитвата *Отче наш* в старобългарския превод на Катехезите на Кирил Иерусалимски. - **Съкровиціе словесьнок**. Studia slawistyczne ofiarowane profesorowi Jerzemu Ruskowi na 70. urodziny. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellonskiego. Krakow, 2000, 95-103.

[16] ***А. Минчева***. Цит. съч., с. 103.

Философ, **Написаниѧ ѡ вѣрѣ** на Петър Черноризец, **Михаила сунькела иероусалимьскаго написаниѥ о правѣи вѣрѣ** от Изборника от 1073 г., "Богословието" на Йоан Екзарх (особено близки с катехизистичните беседи на Кирил Йересалимски са главите, в които се разглеждат догматите за Бога в неговото всевечно битие /1-5/, за въплъщението на Бога-Слово и Богочовека Исус /6, 9, 11, 33-34/, за троичността на Божиите лица /8, 10/, за св. Дух /6-7/, за възкресението /48, 50, 51, 54/; в съдържанието на тези глави е явно позоваването на текстове от членовете на Символа на вярата, като те са или в началото, след което теоретично се доизясняват, или са вплетени в тълкуванията за конкретния догмат).

Наличието на текстове от Христовата молитва, Символа на вярата или от изповедни молитви и формули за отричане от сатанинските сили в житието като жанр пък отговаря на дидактичния патос на жанра, като максимално експлицира императивите на религиозно-догматичния християнски идеал (особено при корпоративното четене в манастирите). Тъй като житието в средновековието е един от основните жанрове за въздействие върху вярващите чрез фигурата на светеца като пример за религиозно поведение, изричането от светеца на части от споменатите текстове се осъзнава като актуализация на определена ритуална ситуация. В контекста на комуникативно-реторическата стратегия (и композицията) на жанра житие частите от посочените текстове (по-обемни или фрагментарни, придружени с разяснение и библейски цитат или пък не), вложени в устата на канонизирания светец, от една страна, функционират като най-елементарен катехизис за слушащите, а от друга, мултиплицират идеята за единомислието на вярващите по религиозните въпроси. Ако биографичната част в житието е представяне на конкретния пример за повтарянето на архетипния Христов подвиг, то частите от Символа на вярата или Господнята молитва, произнесени в полемиките с езичници или еретици, но най-вече в моменти на духовно изпитание от живота на светеца или преди смъртта му (и поради това осъзнавани и като част от заветно слово), в жанра експлицират необходимите догматични и нравствени устои за всяко едно следващо повтаряне на архетипалния модел.

Тринитарната формула **вѣроуѥмь оубо въ и҃с х҃са с҃на бжиѧ ѥдиноѓадааго о҃ца и с҃таго дх҃а** е най-често звучащата в думите на светците, тъй като догмата за Св. Троица е най-важната християнска догма, най-същностната за приемането в лоното на Христовата църква и за различаването на православния християнин от еретиците - раннохристиянските писатели развиват предимно тричленната вероизповедна формула, използвана в духа на Мат 28:19 главно при

кръщение (срв. "Учениие на дванадесетте апостоли", твореният на Юстин Философ, Ириней Лионски, Тертулиан и др.)[17].

В Супрасълския сборник (старобългарски мартенски миней от X в.), например, в 12 жития и слова светците (или агиографът, хомилиописецът), отстоявайки божественото учение, обясняват триипостасността на Бога на своите мъчители или противници - езичниици и еретици, - като започват или завършват думите си с тринитарната формула.

Разночетенията в текстовете от Символа на вярата между ОС и житията и словата в Супрасълския сборник, Написанията за правата вяра и "Богословието" на Йоан Екзарх се свързват както с отразеното в гръцките агиографски оригинали по-свободно предаване, обосновано и от парафразирането на различни библейски текстове, така и с позоваването на по-кратки или по-разширени варианти на членовете, утвърдени в отделните древни поместни християнски църкви[18]:

чл. 1. **творьца** (л. 77об, IX ОС) - гр. ποιητην	**сътворьшааго** (ЖП), **сътворьшоуоумоу** (ЖП), **сътворивъшааго** (ЖЙВ) - гр. τον ποιησαντα, **иже сътвори** (ЖП) - гр. ὁξ εποιησε **творьць / творитєль** ("Богословие" на Йоан Екзарх) **и морю** (ЖКИ), **и морє** (ЖП) **и вьсѣмъ иже сѫтъ вь нихъ** (ЖКИ)

[17] Вж.: ***Т. Коев.*** Догматика. - В: ***И. Петев, Т. Коев, Д. Киров***. Вяра и живот. Велико Търново, 1994, с. 178, 211-233.

[18] Използвани са следните съкращения за примерите от житията и словата от Супрасълския сборник: ЖПЮ - Житие на Павел и Юлияния, ЖКИ - Житие на Конон Исаврийски, ЖСМ - Житие на 40-те Севастийски мъченици, ЖК - Житие на Кодрат, ЖП - Житие на Пионий, ЖИ - Житие на Исакий, ЖЙВ - Житие на Йона и Варахисий, ЖВКХ - Житие на Василей и Капитон Херсонски, ЖЯЧ - Житие на Яков черноризец, ЖА - Житие на Анин, ЖАС - Житие на Александър Сидски, СВ - Златоустово Слово за Връбница, ЖАр - Житие на Артемий, СВЛ - Фотиево Слово за Връбниза и за Лазар, СМЕ - Златоустово Слово за матеевото евангелие, за сутринта след Свети петък, СХП - Епифаниево Слово за Христовото погребение, СВХ - Златоустово Слово за възнесение Христово, ССП - Златоустово Слово за светата Пасха, СТВ - Златоустово Слово за тридневното възкресение, СНТ - Златоустово Слово за неверния Тома, МП - Молитва на Пионий.

	и вьсѣ іаже вь нихь (ЖП) **и вьсе иже вь нихъ** (ЖП) **и вьсѣхь нась** (ЖП) **и вьсѣхъ насъ** (ЖП) **и вьсе чоудимоѥ подъ небесемь** (ЖАр)
чл. 2. **єдиноѵадааго** (л. 109-109об, XI ОС) - гр. τον̀ μονογενη̃ **єдиноѵадааго** (л. 99, XI ОС) **єдиноѵада** (л. 101, XI ОС) **ѥдиноѵадааго** (л. 105, XI ОС) **ѥдинородьнааго** (л. 86, X ОС)	**ѥдиночадъıи** (ЖПЮ) - гр. τον̀ μονογενη̃ **ѥд'иночадааго** (ЖК) **ѥдиночадааго** (ЖАС) **єдиночадъ** (СХП) **иночадъıи** (МП) - без гр. **иночадъ** (ССП) - гр. μονογενης̀ **єдинородьнъ** (Написание на Константин-Кирил Философ) **иночадъıи / єдиночадъıи** (“Богословие”)
вьсє бысть (л. 109-109об, XI ОС) - гр. τὰ πάντα , εγένετο	**вьса бъıша** (ЖИ) - гр. τὰ πάντα , εγένετο **вьса бъıша** (ЖВКХ) - без гр.
сна - гр. τον̀ υἱον̀	**отрока** (ЖАС) - без гр.
чл. 4. **погрєнь (sic!) бысть** (л. 136, XIII ОС)	**погребенъ бъıстъ** (ССП) **погрибаѥтъ сѧ** (ЖПЮ)
чл. 5. - гр. ἀναστάντα **въста** (л. 152об, XIII ОС) **въста** (л. 157об, XIII ОС) **въста** (л. 167об, XIV ОС) **въскрьсьшааго** (л. 175, XIV ОС) **въскрьсьшааго** (л. 175, XIV ОС)	**въста** (СМЕ) **въставъ** (ЖПЮ) **въста** (СВ) **въсталъ** (ССП) **съвъскръсъша** (ЖВКХ) **въста** (“Богословие”) **въскръсє** (Написание на Константин-

	Кирил Философ) **въскрьсноувъ**(Написание на Михаил Синкел)
чл. 7. - гр. ὁ ἐρχόμενον **грѧдоуща** (л. 177, XV ОС) **грѧдоущааго** (л. 175об, XV ОС) **придоуща** (л. 175, XIV ОС)	**градѫшта** (ССП)
чл. 11. - гр. ἀνάστασιν **вьстаниѥ** (л. 235, XVIII ОС) **въстаниѥ** (л. 248об, XVIII ОС)	**вьскрѣшєнии** (ССП) **вьскрѣшьшааго** (СХП) **вьꙁвєдъшаго** (ЖВКХ) **въскрьсєнию** (“Богословие”)
чл. 12. **жиꙁнь** (л. 235, XVIII ОС) **жиꙁнь** (л. 248об, XVIII ОС)	**жиꙁни вѣчьныѧ** (ЖВКХ) **жиꙁнь** (“Богословие”) **животъ** (ЖЙВ)

Двойките **въста** (**въставъ**, **въсталъ**) - **въскрьсьшааго** (**съвъскръсъшааго**), **въстаниѥ** - **въскрѣшєниѥ**, **жиꙁнь** - **животъ** отчетливо изразяват противопоставянето кирило-методиевска : преславска лексика[19]. Морфологичният вариант **погрибаѥтъ сѧ** (ЖПЮ) отразява характерното за преславските ръкописи (Сав, преславския превод на Даниловото пророчество[20]) изразяване на страдателен залог чрез възвратни глаголни форми, образувани с кратката акузативна форма **сѧ** на възвратно-личното местоимение.

Най-показателни обаче за ранното навлизане на части от Символа на вярата в старобългарската книжнина и свързаното с това терминологизуване на славянска лексика са дублетите композита в чл. 2 **иночѧдъ**, **єдиночѧдъ**, **єдьночѧдъ**, **єдинородьнъ**, последователно превеждащи гр. μονογενής при изразяване на богословската догма за ипостасното свойство на Христос като Син Божи. Според Р. Цейтлин[21] **иночѧдъ** е архаичен безсуфиксен общославянски композитум (с втори компонент -**чѧдъ**, който никога не се явява калка от гръцки, а се използва като своего рода готов формант с конкретно значение),

[19] Вж.: ***Т. Славова***. Цит. съч.
[20] *Граматика* на старобългарския език. С., 1993, с. 261.
[21] ***Р. Цейтлин***. Лексика старославянского языка. М., 1977, с. 242.

употребяван предимно в старобългарските евангелски текстове (15 от общо 29 употреби в старобългарските паметници), а и 6 пъти в агиографски и хомилитични текстове от Супр и Клоц. По мнението на В. Ягич[22] това сложно прилагателно с първи компонент **ино-** 'един' постепенно излиза от активния речников фонд на старобългарския книжовен език поради омонимните образувания с първи компонент **ино-** 'друг' и бива заместено от образувание с **єдино-**. В ОС прил. **иночадъ** е фиксирано 10 пъти само в разяснителни текстове - 65об, 66об (VII ОС), 170, 174об (XIV), 181об, 183 (XV), 196об, 210об (XVI), 247об (XVIII). Другите два дублета могат да бъдат третирани като преславизми[23]: композита с първи компонент **єдьно-** са фиксирани само в Супр (**єдьночадъ** - 5), а структурата на калката от ОС **єдинородьнъ** е еднотипна с тази на хапакса **єдьнорождєнъ** от Супр.

От изложеното може да се предположи, че в първоначалния славянски текст на чл. 2 от Символа на вярата (както и в евангелските текстове, на които се основава, и в агиографските и хомилитичните текстове, в които се цитират, се парафразират или се тълкуват вероизповедни формули, напр. тринитарната) терминът, изразяващ ипостасното свойство на Сина Божи е **иночадъ**, който обаче изключително по причини, свързани с лексико-граматическата архаичност[24] на първия компонент на композитума, твърде рано е изтласкан от употреба от конкуриращия го дублет с първи компонент **єдино-**. По-късно в паметниците от преславското книжовно средище е отразено и пълното поморфемно калкиране на гръцкия термин, като коренът от втория компонент на композитума **-чад-** е изместен от корена **-род-/-рожд-**, последователно превеждащ гр. -γεν-.

Позоваванията на членове от Символа на вярата се откриват и в славянския евхологиум, чийто превод се свързва с книжовната дейност на светите братя Кирил и Методий и тяхната апостолска дейност сред славяните. Съдържанието на най-стария славянски евхологий (Синайския евхологий) отразява византийската богослужебна практика от VIII-IX в. - общите за всички християни треби се преплитат с частните като резултат от постепенното изоставяне на непрекъснатото богослужение, практикувано не като общозадължително, а като частно.

---

[22] ***И. В. Ягич***. Мариинское четвероевангелие. Graz. 1960, s. 467.

[23] ***D. Dunkov***. Die Bibelzitate in der altbilgarischen Literatur. - Die slawischen Sprachen, Band 43, 1995, s. XXXV.

[24] Показателно е, че от осемте композитума с първи компонент **ино-** 'един' четири са фиксирани само в псалтирни текстове от Син.

Показателен за текста на Символа на вярата е **ЧИ НА ИСПОВѢДАЮЩИМЬ СѦ** (Евх, л. 66 b, 1 - 80 a, 24) - преди смърт или по друг повод (вкл. отстъпване от вярата) на желаещия да приеме светото покаяние като израз на съпричастие с Христовата вяра (**Чѧдо • нꙑнѣ обновити сѧ хощеши • Честънꙑимь покаанїемь**) в предшестващо поучение йереят изяснява и припомня неразбраните или неусвоени верови истини:

тѣмьже іже бе
с покаанїѣ оумьретъ • то авѣ то
естъ • ѣко нѣстъ крестьѣнъ • По
неже не вѣроуетъ вьскрѣшенью •
ни въ стꙑѭ троицѫ • Да надъ
таковꙑмь не подобаетъ сѧ
иерѣови обрѣтати • ни приноше
нїѣ за нь въ цр҃квь приимати •
Аще ли естъ живъ• ти глетъ• ѣко
нѣсмь добрѣ наоученъ законоу
б҃жью • Ни разоумѣлъ истинъ
нꙑѭ вѣрꙑ крестьѣнъскꙑ • то
сице наоучити и глѭще • Слъıши
чѧдо разоумѣи добрѣ • бъ҃ еди
нъ естъ сътвореи всѭ тварь • не
имѣꙗ ни отъкѫдоуже начатка •
Нъ самъ сꙑ началo всемоу • и
мѣꙗ в себѣ слово събезначѧ
льно • въ обличьи своемь • съ
присносщьноумоу • безврѣме
нъно • бесконечьно • безлѣтъно •
съпрѣстольно • о҃цю и дх҃оу прѣ
стоумоу • Єже сѧ прѣстаа троица
речетъ • о҃ць и сн҃ъ і стꙑ дх҃ъ •
три
състави съличьно въ єдино
мь б҃жьствѣ • слово же то б҃жиє •
бъ҃ сꙑ отъ бѫ • нашего ради спе
нїѣ • пльтиѭ обложивъ свое
б҃жство • вь дѣвѣ прѣст҃ѣи • стꙑ
мь дх҃омь • бесѣмени зачѧ
тъ сѧ • і бꙑстъ соуgroубь бъ҃ въ
коупѣ и чк҃ъ • іже волеѭ страсте
хъ нашихъ причасти сѧ • Распѧ
тиі съмрътъ подъемъ во
леѭ • Вьскръсе третьеи день •
і въшедъ на нб҃са • сѣде о деснѭ
ѭ о҃ца • і пакꙑ иматъ прити
съ нб҃се • сѫдити хотѧ живъмъ
і мрътвꙑмъ • і въздаати
комоужьдо противо дѣломъ є
го • Да того ради • страшънꙑ тъ
сѫдъ слꙑшащіе • Хотащіеи бꙑ
ти • і мѫкꙑ тꙑ страшънꙑ
ѭ • Вѣроуемъ писанью • і кръща
емъ сѧ въ стѭѭ троицѫ • Въ и
мѧ о҃ца и сн҃а і стааго дх҃а

[чл. 1-9 от Символа на вярата]
(л. 66b, 12 - л. 67b, 9)[25]

В контекста на това чинопоследование до голяма степен функцията на членовете от Символа на вярата съвпада с Написанията на

[25] Цитираният текст е по изданието на: ***R. Nahtigal***. Euchologium Sinaiticum. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. II. Del. Tekst s komentarjem. Ljubljana, 1942, s. 178-187.

вярата, употребявани (като протоколни изповедания) в религиозния живот най-вече във връзка с тайнството кръщение, което личи от произведенията "Канон на истината" на Ириней Лионски, "Изложение на вярата" на Григорий Чудотворец, "Слово за кръщението" на Григорий Богослов, но и при встъпване във висша духовна длъжност, при обвинение в ерес, преди смъртта на висш църковен йерарх. Според В. Вондрак посоченият текст е образец на confessio fidei по немски вероизповедни молитви, за И. Графенауер - кратка редакция на Атанасиевия символ (Атанасиево вероизповеданиие) по западен образец, а Р. Нахтигал предполага, че това вероизповедание отпраща към катехизаторските концепции и дейността на св. Методий[26].

В Евх други примери за текстове от Символа на вярата се откриват в редица молитви, напр.:

[26] Вж.: ***R. Nahtigal***. Цит. съч., s. 179-180, бел. към л. 67а.

МО^ БЪІВА҃ЩИ • АЩЄ КТО КРЪЩЄНИѢ своєго отъвръгъ сѧ въ поганы • ı обратитъ сѧ къ цр҃кви бж҃ьи • ı покаєтъ сѧ

кланѣетъ сѧ тебѣ единомоу
б҃оу и о҃цю • единочадоумоу с҃ноу твоємоу • г҃ю нашемоу іс҃хсоу • въ с҃тѣи твоеи католикии • ı ап҃лъ
сцѣи цр҃кве (л. 23 b, 14-19) [чл. 1, 2, 10]

МО^ НА ПОКЛОНЕНИЄ КОЛѢНОма • бываѭщи • въ с҃тѫѭ пѧтьдесѧтьницѫ • на єсперинѣ

Прѣчистъı • ı нескврънънъı • бє значалънъı • невидимъı • непостижънъи • неислѣдънъи • нє прѣмѣнънъı • Нєзълобивъи г҃ї •

єгоже никътоже не видѣ • тъı єдинъ
имъı бесъмрътиє • живъı въ свѣтѣ неприкосновенѣ • Сътвореи н҃бо и зємлѭ • морє и всє єже єстъ
сътворено вь нихъ <.....> [чл. 1]

тѧ
молимъ вл҃ко чкⷭлюче • о҃ца г҃а б҃а и с҃па нашего іс҃ха • съшедъшааго съ н҃всє • насъ ради ч҃къ • ı за наше
с҃пиніе • Вьпльщьшааго сѧ отъ с҃таago дх҃а • ıз маріѭ славънъı ы • и приснодѣвыѭ бр҃цѭ [чл. 3]
<.....>

Паче же в сь день пѧтикостиинъı бъıвъшиимь на н҃бо• Сѣдє о десниѭ б҃а и о҃ца

(л. 61 b, 5 - 62 a, 10) [чл. 5, 6]

Пример за текстологичната и функционалната връзка между ОС и славянския евхологий, в който молитвословията включват и цитати или четива от библейски текстове за различни празници от подвижния и неподвижния календарен цикъл, е и следният цитат от Ефес 4:4-6, изразяващ синтезирано най-вече вярата в триипостасността на Бога:

кдино бо к с҃пс҃ениѥ • кдина слава • кдїна вѣра • кдинъ б҃ъ о҃ць • кдинь г҃ь иночадыи єго с҃нъ • кдинъ дх҃ь • с҃тыи параклитъ (л. 210, XVI ОС)	**въ по^и про^к гла^с искрь б҃ Єдинъ г҃ь • и єдина вѣра • и є дино кръщениє • єдинъ г҃ь и о҃ць всѣмъ • іже надъ всѣми • ı о тъ всѣхъ** (Евх, л. 105 b, 23 - 106 a, 2)

* * *

В контекста на основополагането и утвърждаването на християнството в средновековна България от IX-X в. коментираните примери за текстовете от Символа на вярата и Господнята молитва от катехизите на св. Кирил Йерусалимски и посочените съчинения и кодекси илюстрират своеобразния *монологизъм на проповедническата и богословската мисъл*. Анализирайки преводаческите прийоми на Йоан Екзарх в "Небеса", Хр. Трендафилов[27] посочва, че в подхода към християнската доктрина на славянска почва не се допускат разни и равноправни гледни точки по сложни богословски въпроси - излагат се основните, класическите положения на ортодоксалното християнство.

В рамките на учителната проза, от една страна, цикълът от Огласителните слова (катехизистичните беседи) и Написанията на вярата като съчинения, свързани с въвеждането в лоното на Христовата църква чрез светото кръщение, а от друга страна, цикълът от катени върху евангелието за всички неделни дни (т.нар. Учително евангелие) и поучителните слова на Климент Охридски за всички празници през църковната година залагат в старобългарската книжнина текстов и тематичен репертоар, чрез който на непосветените и новопокръстените последователно се разкриват нравствените норми, етичните идеали и смислово-символните нива на християнската религия и Светото Писание. Разбира се, единствено Огласителните слова и Написанията на вярата функционално остават свързани с кръщението, докато тематично (изясняване членовете от Символа на вярата) се свързват най-вече с догматическото преводно съчинение "Небеса", адресирано обаче към богослови и сановници на църквата и държавата - "Небеса" им дава (и на новопокръстеното българско общество изобщо) терминологичен речник, включващ богословски, богослужебно-ритуални, натурфилософски и антропологически раздели. Не случайно в структурно-композиционно отношение ОС и "Небеса" са сродни - цикли от беседи/слова.

Изяснявянето символността на кръщението в Тайноводствените слова от преводното произведение на св. Кирил Йерусалимски пък обвързва катехизите с преводните съчинения Църковно сказание и чинопоследованията от Синайския евхологиум. И тук ОС във функционално отношение се диференцират от тези две съчинения: докато ОС са свързани с обучението на катехумени (огласени, непросветени), то Църковното сказание и евхологиумът са свързани с обучението на свещеници и монаси, които са богословски образована прослойка от старобългарското общество.

---

[27] ***Х. Трендафилов***. Иоанн Экзарх и становление славянского теологического монологизма. - В: Медиевистика и културна антропология. Сборник в чест на 40-годишната творческа дейност на проф. Донка Петканова. С., 1998, с. 154-161.

THE SYMBOL OF FAITH AND LORD'S PRAYER OF THE OLD BULGARIAN COMPLETE TRANSLATION OF ST. CYRIL OF JERUSALEM'S CATECHISMS

Nikolai Nikolov

(Summary)

St. Cyril of Jerusalem's Catechisms are preserved in an Old Bilgarian manuscript translation from the 11th-12th c. (GIM, Syn. 478). This is *the only cycle of catechisms* in Byzantine and Old Bulgarian Literature, fully presenting the science of faith, distributed within the articles of the ancient (Jerusalem) Symbol of Fsith.

The paper deals with textual and linguistic problems, connected with the distribition of the Symbol of Faith and Lord's prayer in Old Bulgarien Literature. In the context of the added and expanded liturgical text the analyzed ones from Syn. 478 are an obvious illustration of the lexical and morphological different readings, typical for the Old Bulgarian literary schools - the Cyril-and-Methodius and the Preslav, as in the Symbol of Faith in article 2 **с҃на б҃жии єдиночадааго - с҃на б҃жиѧ єдиночада - с҃на б҃а живааго • с҃на єдиночада**, article 5 **въста - въскрьсьшааго**, article 7 **цр҃ствию - цр҃ствоу, нѣсть - нє боудєть**, article 8 **параклитъ - оутѣшивы, оутѣшиваго, иже гл҃а въ пророцѣхь - єже гл҃а пр҃ркы**, article 10 **съборьноую - каѳоличьскоую**, article 12 **вѣчьноу - вѣчьноую**.

In three text with the same content the text of Lord's prayer from Syn. 478 corresponds to the apracosevangelical tradition - **цѣсарьство, остави, оставлıаємъ, насѫщьнъıи**, and in two others - to the tetraevangelical and the Cyrillic apracosevangelical tradition - (**напасть, отъ нєприıаꙁни**). For the archaic nature of the Lord's prayer text in the catechisms testify the presence of an abstract noun, formed with the suffix **-ьство**, instead of the suffix **-ьствиѥ**, normally considered to be a Moravism, and the use of the lexeme **напасть** (instead of the verbal **искоушєниѥ**), which is more conversational as for its word-formative model, and it is most probably characteristic of a pre-Cyril-and-Methodius interpretation of the prayer. What is more demonstrative of the ancient nature of the text is the translation of the Greek adjective ἐπιούσιος

with **насѫщьнъıи**, which is in concord with the Glagolitic Asemanius' apracos Gospel.